

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIIJA.

Št. 3. (Marec)

LETO IX.

VSEBINA :

UVODNIK. — DR. EDVARD BENEŠ: NARODNO-STNI SPORI V STROKAH. — VLADIMIR KNAFLIČ: NARODNI RADIKALIZEM, SOCIALIZEM IN DRUGO. — DR. DRAGOTIN LONČAR: IZ LITERARNE IN POLITIČNE KORESPONDENCE DR. JOSIPA VOŠNJAKA. — A. A. B.: O LEHOTI ČLOVEŠKEGA TELESA. — PREGLED: ŠOLSTVO. — KULTURNI — SOCIALNO POLITIČNI. — DOŠLE KNJIGE —
- - - - - NIHILISTIČNI SONET. - - - - -

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

- - - LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1912.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina: Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četrt leta so-
razmerno; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošiljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

Čitateljem „Naših Zapiskov“

uljudno priporočam svojo knjigoveznicu za vsako-
vrstna naročila v mojo stroko spadajočih del. —
Izdelujem tudi vsakemu ukusu ugajajoče okvirje
za podobe i. t. d., ter jamčim za solidno in točno
..... postrežbo po zmernih cenah. ....

Anton Zupančič,
knjigovez,
Ljubljana, Slomškova ul. 31.

V Gorici, 16. II.1912.

Zanimljivo življenje vstaja v socialni demokraciji pri nas na jugu. Sicer to ni nič presenetljivega niti nič hudega: vse izhaja in se razvija logično in naravno iz izpreminjajočih se razmer in ljudi.

Veleinteresantno je opazovati to presnavljanje, ki v zadnjem času postaja vedno čilejše in očitnejše.

Toda še predno povemo svoje mnenje, se je treba takoj zavarovati proti naziranju in — očitaniu, da se izpremembe vrše pod vplivom narodnjakarskega časopisja in propagande rodoljubov. To ni resnica; zakaj jugoslovanska socialna demokracija je stala in stoji neomajno na svojem razrednem stališču in se zato ni zmenila za razne pobožne pridige in navdušene govorance, ki so ji bile namenjene ob raznih prilikah in neprilikah, ob raznih vprašanjih in problemih. Prav gotovo se ni toliko zmenila zanje, da bi bila po njih vravnavala svojo taktiko ali pa jim prilagojala svojo teorijo in prakso. Kompromisov socialno demokratična stranka ni delala doslej in jih ji ne bo treba delati niti odslej! Kar je počela in storila, se je zgodilo iz njenega prostega prevdarka, v spoznavanju faktov in idej, razmer in ljudi. S tem je socialno demokratična stranka računala in operirala, s tem je dosegla svojo sedanjo stopnjo, in ne vidimo potrebe, zakaj naj bi se to izpreminjalo.

Socialno demokratična stranka ni bila nikoli slepa in gluha za probleme, ki jih vzbuja življenje, — gospodarsko, politično, socialno, kulturno ... Vselej in vsem je izkušala priznati in dati tisto vrednost, ki so jo v resnici zaslužili. Pretiravanje ali omalovaževanje dejstev in vpliva idej se ji ne more očitati. Kdor bi ji to očital, bi trdil, da stranka ni imela iniciative. To očitanje pa bi bilo vseeno prehudo in prekrivično, nego da bi se moglo smatrati za resnično, in pričalo bi le, da očitalec ne pozna strankinega življenja ali da ga noče poznati. Katera smer, struja ali stranka je po vesoljnem svetu prinesla toliko novega in plodnega življenja, kakor ravno socialna demokracija? Tako novo je bilo vse, kar je ona prinašala posameznim narodom in državam, da

se je zdelo — tuje. Če bi ne bilo tako, bi ne bila padla razna huda očitanja o izdajanju naroda in domovine, o zatajevanju in prežiranju rodnega jezika itd. Ideje so bile nenavadne, nove, pa tudi taktika se je bistveno razlikovala od one, ki je bila priznana v oficialni javnosti. Toda na vse to so se morali pobožnjaki in rodoljubi navaditi, tako da so dandanes redki tisti, ki jih še razburjajo rdeči venci in rdeče zastave ...

Socialno demokratična stranka se je od nekdaj zanimala za vsa vprašanja, ki so vstajala v naši javnosti. Ako bi kdo trdil nasprotno, bi s tem le dokazal, da mu je marsikaj ušlo izmed dogodkov v južnih pokrajinah. Preziral bi pa tudi važno okolnost, da glas socialne demokracije zaradi tega ni prihajal do primerne večje veljave, ker je bila takrat še v pričetkih, tako da se je naši javnosti zdelo popolnoma pravilno, če ni vpoštevala tega, kar je naglašala in terjala ta stranka. Z razvojem se je tudi tu izpremenila stvar, in glasu socialno demokratične stranke ni mogoče več bagatelizirati na Slovenskem.

Če so v zadnjih letih vstala v socialni demokraciji nova vprašanja, je nedvomno dolžnost stranke, da se zanja interesira in da nanja odgovori.

Tudi na nas Jugoslovane, združene v socialno demokratični organizaciji, je prišla vrsta, da si vprašanja zastavljamo in da nanja odgovarjamo. Pravzaprav, vprašanja so se nam zastavila sama; mi moramo le odgovarjati.

Vprašanja so za sedaj: Kaj je z našim razmerjem napram pojavom, ki izvirajo iz t. zv. narodnostnega čuta? Kaj je z našim razmerjem napram socialno demokratičnim strankam drugih narodnosti? Kaj je z razmerjem naše stranke napram drugim strankam v narodu pri vprašanjih, ki se tičejo narodove celokupnosti? Kaj je z vprašanjem slovenskih šolskih družb in slovensko proletarsko deco? Kaj je s separatizmom in centralizmom pri Nemcih, Čehih, Poljaki, Rusinih, in kakšno stališče naj mi zavzemamo v teh sporih? Ali je sploh treba, da se morajo problemi, ki so izprožili razkol, rešiti le na sporen način? Ali in kako bi se mi Slovenci izognili podobnim sporom?

Kakor se vidi, se dajo vsa ta vprašanja pravzaprav reducirati na en izvor: na ureditev narodnostnega problema v državi, stranki in narodu?

Ureditev? Da; kajti prenačljeno je bilo reči, da je to rešil in uredil že znani brnski narodnostni program, in pretirano je bilo trditi, da je narodnostno vprašanje v socialni demokraciji rešeno

in odpravljeno. V socializmu da, ne pa v socialno demokratični stranki kot taki. To se pravi, socialno demokratična stranka si mora svoj narodnostni program za praktično in realno življenje še izpopolniti. Zakaj bi nas bilo sram to priznati? Iz strahu pred tem, »kaj bodo pa ljudje rekli?!«

Na dveh deželnih konferencah se je doslej samaposebi pojavila potreba, da se o teh stvareh razpravlja: na tržaški in goriški. Na oni je bilo to v obliki vprašanja o šolskih družbah in socialni demokraciji ter o narodni enakopravnosti v inštitucijah, katerim načelujejo soc. demokratje, na drugi pa se je izrekla želja, naj se na dnevni red bodočega strankinega zbora postavi tudi točka o separatizmu in centralizmu.

Ne upal bi si reči, da se je to zgodilo bodisi iz želje po originalnosti ali aktualnosti, ali iz hrepenenja, da se tudi na jugu pojavi tak spor, kot je na severu; taka trditev bi bila čisto prazna. Toda potreba se je čutila, da pogledamo dejanskim dogodkom in razmeram v oči. Poglejmo jim torej!

DR. EDVARD BENEŠ:

Narodnostni spori v strokah.

(Dalje.)

Iz tega, kar je bilo gori povedano o narodnostnem problemu, je najbolj razvidno, v čem tiči ves spor. Danes se vrti poglavino vse okrog boja za formo strokovnih organizacij. Ako govorimo o sporu obeh strank, mislimo pred vsem na spor strokovnih organizacij. In tudi obe stranki vidita, kot se zdi, ta spor poglavitno v teh stvareh. Dozdeva se mi pa, da je spor v strokah le posledica principielnejših stvari. Pojavlja se le kot vnanja stran mnogo globljega spora, ki sega že do samih korenin socialističnega čutenja in prepričanja.

Naravno je, da, če se je razvilo tako ostro narodnostno čutenje na obeh straneh, je vsaka najmanjša stvar lahko zapeljala v spor. Ker je bilo na Češkem že od nekdaj vse polno smisla za federalizem in ker je bil na Češkem federalizem v politični organizaciji ne-le tradicionalen — razven nekaj epizodičnih slučajev — ampak baš zaradi čeških in avstrijskih političnih razmer naravnost conditio sine qua non vsega češkega socializma, je naravno, da so se

te težnje morale tudi pojaviti v strokah. Naraščajoče narodnostno čutenje je ta razvoj podpiralo in vodilo Čeha do večjega odpora, ne glede na tradicionalno tesno razmerje strok in stranke v Avstriji, ki je moralo samo naravnost učinkovati v tej smeri, da bi češki stranki odgovarjale tudi enako organizirane stroke kot njena opora. In tako so pritožbe radi centralistične organizacije, nemških časopisov itd. nujno morale biti le vnanja vzpodbuda k **razdoru**, ne pa njegov poglavitni vzrok. Zdi se, da je vzrok moral biti globlji, — poleg drugega tudi posebni razvoj narodnostnega čutenja na obeh straneh. To je pač povzročilo, da se je boj gnil do skrajnosti, do osebnih sporov, do napadanja pred Internacionalo v Kodanju in seveda tudi do zakrknjenosti in trdovratnosti, kakršno vidimo na obeh straneh.

Toda pustimo, da v strokovnem vprašanju govore najprej iakta sama. Ko se je l. 1893. o božiču zbral I. shod avstrijskih strokovnih organizacij, so ga naravno tudi Čehi pozdravili z veseljem. Da moč organizacij tiči v enotnosti, številnosti in kar največji razširjenosti v celi državi, tako da bi hkratu povsod na enake korake delodajalcev mogel biti dan odgovor enako od organizacij, je priznaval vsak češki strokovnjak. Zato je bil tu centralizem čisto naraven. Toda niti tri leta ni trajalo, in pri Čehih se oglašajo česti protesti proti centralizmu. Sicer pa je bila v strokah pri Čehih vedno neka neodvisnost. Na drugem vsestrokovnem shodu na Dunaju l. 1896. Čehi prednašajo svoje želje. Čehom namreč ni bilo prav, da se je nekaj pojavljalo v nemškem delavskem pokretu, in zlasti, da se je po njih mnenju nemška stranka začela dvomno vesti napram narodnostnim vprašanjem, ki so nujno zahtevala rešitve. Tako se je zahtevala češka šola na Dunaju. Preje je nemška stranka to spoznavala za pravilno. Sedaj pa so, boječ se menda nemškoradikalne agitacije, začeli omahovati in so priznavali le 3 razrede z učnim jezikom češkim za potrebne, a potem da naj češki otrok hodi v nemško šolo. Če bi bilo sprejeto to stališče, bi bila češka stranka zadobila udarec. Poleg tega pa je žurnalistika nemške stranke spor sistematično zamolčevala in ga prezirala. Podobnih sporov nacionalnega značaja je bilo več, zlasti seveda, kot že gori povedano, izza časa brnskega kongresa.

K temu so s češke strani prišla nova očitanja. Centralistične organizacije so vodila dunajska tajništva, ki so bila nemška. Tiskovine, pravila, knjige, agitacijske stvari so se izdajale samo po nemško tudi za češke organizacije. Praški strokovničarji so se pritoževali dalje tudi zaradi gospodarstva pri štrajkovih fondih.

V češke kraje in za stavke čeških strok niso dajali s tisto mero kot za nemške. Agitacija po češkem ozemlju je bila zanemarjana in denarja zanjo se je zdelo škoda. Marsikatera češka stroka se je spustila v stavko, ta pa v dunajskem središču ni bila priznana in zato ni bilo zanjo podpor. Vsled tega je pogosto nastajalo proti središču veliko ogorčenje. Središče je na važna mesta postavljalo za agitatorje, urednike in pod. ljudi, kateri niso znali češkega jezika in torej niso mogli delovati za razvoj pokreta med češkim delavstvom. Češko delavstvo je pošiljalo velike prispevke na Dunaj, in čim bolj je rastlo, tem manjše koristi je imelo od prispevkov. Razven tega ni bilo statistik o čeških delavcih-članih. Pri posebnosti češkega političnega življenja nasproti celotni avstrijski politiki je bila situacija češki stranki jako neugodna, ker se ni mogla opirati na strokovne organizacije kot na nekaj svojega. Zlasti je to nagajalo stranki pri njenih uspehih, ker se je v nacionalnem boju druge stranke dobro agitacijsko izrabljala njena odvisnost od Dunaja.

Zato so češki strokovničarji predložili na drugem vsestrokovnem shodu na Dunaju l. 1896. svoje zahteve, katere bi te težave vsaj deloma odstranile. Zahtevali so zlasti: 1. dunajska strokovna komisija izvoli 2 tajnika, kojih eden bi znal češko v besedi in pisavi; 2. da češkemu tajniku pripade agenda čeških stvari; 3. da se v odgovornih strokovnih uradih nastavljajo po potrebi tudi češki, poljski, slovenski in italijanski delavci.

Shod je te zahteve odklonil. Potem se pa češki delegati niso več udeleževali nadaljnih poslov na shodu. Nato je bil v Prago sklican na 31. jan. 1897. shod čeških strokovnih organizacij, ki je ustanovil samostojno češko-slovansko skupino, imenoval tajnika, osnoval strokovno komisijo in se tako popolnoma osamosvojil od Dunaja, kakor se je prej zgodilo v političnem pokretu in kasneje v združnem.

Razmerje med obema strokovnima komisijama, med praško in dunajsko, je bilo nekaj časa napeto. A kmalu se je izpremenilo v prijateljske odnošaje in sodelovanje. Toda na Dunaju niso nikoli izgubili upanja, da se obe komisiji vendar le združita, osobito ko je gospodarska kriza l. 1900.—1903. silila nekatere stroke, da so se centralizirale in iskale finančne opore v močnih dunajskih zvezah. Tudi na češki strani so mislili na to, da bi se moglo doseči sporazumljenje v smislu, da se češkemu gibanju dá neka samouprava v enotnem centralnem telesu. Tudi v tujini je bila priznavana neodvisnost češkega gibanja, in praška komisija je bila samostojno vabljena na mednarodne strokovne konference. Na III. mednarodni

strokovni konferenci v Stuttgartu je šlo za mednarodno podporo ob stavkah, in je bil sprejet predlog, da se v vsaki deželi za te podpore prizna le ena centralna institucija. Za Avstrijo, po dogovoru med češkim in avstrijskim delegatom, je bila priznana dunajska komisija. Sicer pa bi naj obe komisiji ostali neodvisni.

Ta sklep so pozneje nemški strokovničarji razlagali tako, češ, da je odstranil češko strokovno komisijo. Po svojih prejšnjih težnjah so začeli na vse načine delati za centralizacijo vseh strok proti težnjam praške komisije. Tako so nastajali med obema pokretoma novi konflikti, katerim se je pridružil še konflikt zaradi imenovanja delegatov v statistično pisarno, kamor so bili iz strokovnega gibanja vzeti samo nemški sodrugi. Poizkušali so se sicer sporazumeti, pa brez uspeha. Na 25. junija l. 1905. je bila sklicana mednarodna konferenca strokovnih organizacij v Amsterdam, toda sem češka komisija vsled dunajskega vpliva ni bila več povabljena. Shod je sklenil, da se samostojna češka komisija ne priznava, in s tem je imela biti odstranjena samostojnost češkega strokovnega gibanja.

Med češkimi strokovničarji je ta stvar vzbudila razburjenje in odpor. Seveda so začeli z dunajsko komisijo obravnavati in so ji predložili svoje zahteve, naj se v strokovnem gibanju izvede narodnostna enakopravnost in naj se v vseh strokovnih institucijah upelje narodnostno zastopstvo enakopravno po številu organiziranih članov vsakega naroda. Te zahteve so bile odbite. Nato je bil sklican vseavstrijski izvenredni strokovni shod na Dunaj za 8.—10. jan. 1905., ki naj bi spor definitivno rešil. Predlogi praške komisije so bili odbiti z veliko večino in češko samostojno gibanje je imelo tako biti odpravljeno. Centralistične težnje Dunaja so dobile tudi oporo v mnenju tujine, zlasti v mnenju in prizadevanju voditelja nemških strokovnih organizacij K. Legiena.

Na shodu so češki delegati izražali svoja očitavanja in pritožbe. A to ni nič pomagalo in češko samostojno gibanje je bilo obsojeno. S tem pa boj ni bil končan. Češki strokovničarji se niso udali. Zaradi boja za splošno volilno pravico in potem zaradi volitev so se za nekaj časa nehali bojevati med seboj in situacija je ostala nepojasnjena. Jedva pa so te stvari bile končane, se je boj vnel iznova, pa ostrejši in silnejši. Iz središč se je prenesel na posamezne stroke in v posamezne organizacije. Velik del češkega članstva je ostal v centralnih organizacijah, a ne da bi se s tem hotel po robu postavljati stremljenju drugih čeških organizacij po osamo-

svojitvi. Manjši del pa vendar stoji naravnost proti federalizmu in se proti njemu bojuje. Dunajska komisija ima v njih oporo. Za odločitev, ali naj bo organizacija centralistična ali naj vstopi v praško komisijo, se pa v krajevnih organizacijah bijejo hudi boji. Boj se dotika celo osebnih zadev in se često izpreminja v divje napadanje in v obrekovanje radi najhujših reči. Češko gibanje ima oporo i v sporih zaradi političnih vprašanj med češko in nemško stranko, kateri očita šovinizem — glasovanje za dunajske šole, teorija o asimilaciji čeških manjšin itd. — gl. druge primere v prejšnjem poglavju.

Ljutost teh sporov so še povišali neki drugi dogodki v strokah. Na Češkem je obstojala vrsta samostojnih deželnih strokovnih zvez, spadajočih k češki strokovni komisiji. Ob času krize l. 1900.—1904. so se nekoje izmed njih hotele okrepiti s tem, da se opro na svoje nemške stroke, in tako so se začele centralizirati, t. j. pridruževati se centralnim dunajskim organizacijam, toda le pod pogojem, da ostanejo članice češke komisije in da si ohranijo v upravi neko samostojnost. Brzko so pa te zveze vstopile v centralistično zvezo, se dunajska komisija ni več ozirala na te pogoje in je v njih upravi izvajala centralizacijo do konca. S tem je izzvala seveda osobito na češki strani oster odpor in nevoljo.

Jako hud boj se je razvil tudi na Moravskem, kjer je bil že od l. 1897. češki avtonomizem v celoti malo zastopan. Šele sedaj pod vplivom bojev med Prago in Dunajem začenjajo i na Moravskem naraščati vrste avtonomistov. Dotlej so bile skoro vse stroke v rokah centralistov. Odgovorna mesta, tajništva, časopise so vodili sami Nemci ali v nemškem duhu. Češki strokovničarji sedaj naravnost zahtevajo, naj bi tam, kjer so stroke po veliki večini češke, imeli Čehi vpliv na upravo in vodstvo. Za nemške strokovničarje se to pravi, zanašati narodnostne spore v strokovne organizacije. Toda Čehi, ki so v večini, začenjajo dosledno okupirati vodstvo organizacij — in tako se v njih sredi vname osebni in načelni boj, ki je v svojih posledicah boj za centralizem in avtonomizem.

Proti razmahu in razširjenju avtonomizma med češkimi strokovničarji jame tudi dunajska komisija odločneje nastopati. Vrste avtonomistov ali »separatistov« se množe, Čehi izstopajo iz centralnih organizacij, celo doslej zvesta Moravska se pridruži gibanju na Češkem. Dunajska komisija se končno loti sredstev, pomenjajočih najodločnejši boj in do neke mere bojkot. Proti češki strokovni komisiji v Pragi je ustanovila v Pragi svojo

filialko, ki naj bi paralizirala češki avtonomizem in pomagala tistim Čehom, ki so ostali centralizmu zvesti. V žurnalistiki in na strokovnih zborovanjih se oznanja odločen boj »separatistom« in nujnost popolnega centralizma v strokah.

Glavna težnja dunajske komisije se obrača seveda k podpori čeških strokovničarjev-centralistov. Dobro ve, da so tu češka stremjenja po osamosvojitvi najbolj ranljiva; po ekzistenci Čehov centralistov bi se dalo namreč najbolje soditi, da so avtonomistične težnje agitacija nekaj ljudi, zavzetih nacionalno in šovinistično, ki bi morda radi imeli iz boja osebno korist. In stvar je za avtonomiste tem kočljivejša, ker je — po trditvi Dunajčanov — centralistov med češkimi strokovničarji mnogo več nego avtonomistov, kar dejanski dokazuje, da so prizadevanja avtonomistov le nacionalni »separatizem«. Če ne bi bilo tako, bi šli vsi češki strokovničarji za avtonomizem. S tem argumentom se je jako dosti operiralo pozneje tudi na kodanjskem zboru proti Čehom.

Dunajska komisija pa je v podpori čeških centralistov zašla predaleč. Z njeno pomočjo so si ti l. 1910 ustanovili časopis »Proletár« za obrambo »enotnosti« strokovnega gibanja v Avstriji, t. j. za boj proti avtonomizmu. Toda časopis je ostro nastopil proti celemu političnemu češkemu gibanju, grdo sramotil odlične politične in strokovne bojavnike v stranki, jako škodoval politični delavnosti stranke in tako pripravljaval zmešnjavo i v političnem gibanju. To so bila sama nesocialistična dejanja in so naravno izzvala le največje ogorčenje na češki strani; kajti naposled so izhajala iz dunajske komisije.

(Konec.)

VLADIMIR KNAFLIČ:

Narodni radikalizem, socializem in drugo.

Dasi je narodni radikalizem dijaška in po svojem programu izključno kulturna struja, je zanimiva tudi za političnega zgodovinarja, ker je njen postanek v vzročni zvezi z dekadenco tedanjega naprednjaštva, pa tudi s poznejšim pričetkom kulturnega preporoda slovenske inteligence. Žal, da se je ta struja v zadnjem času tako zelo izpremenila. Izgubila je mnogo na svoji idejni moči vsled dogmatizma in avtoritarnosti nekaterih voditeljev, pa last not least zaradi ponesrečenega političnega nastopa

nekaterih svojih starejšin. Ko je nastal v struji revizionizem, ki je hotel izpremembo strujinega stališča napram socializmu, napram političnemu udejstvovanju radikalcev itd., se mu je odgovorilo, da to ni potrebno, in ko je L. Brunčko poizkusil na svoj simpatični način edino pravilno interpretacijo narodnoradikalnega programa v njegovem razmerju napram socializmu,*) s katero interpretacijo je pokazal, da bolje ume naš narodni program, nego oficialni »nacionalisti« med radikalci, je dobil od njih ex cathedra odgovor,**) ki dokazuje, da je struja v epigonski dekadenci in da kaže v svoji dogmatičnosti in avtoritarnosti sumljive znake reakcionarne plesnobe.

Na Slovenskem se razmere tako razvijajo, da bo kmalu postalo diskutabel vprašanje o kooperaciji med naprednjaki in socialno demokracijo. To stanje se zrcali v vednem boju načel. Kdo neki nas navaja, da venomer in z zanimanjem premlevamo problem socializma v njegovih relacijah z narodnostjo, individualizmom, socialnim reformizmom in verstvom? Ali ne baš dejanski razvoj, ki nas sili pečati se z vsem tem? Res, da je človeku težavno oprostiti se predsodkov in apriornih načel, v katere verujemo, ne da bi jih znanstveno hladno preiskali, a kdor ni zmožen take operacije, je duševen reakcionar, pa naj ima dober namen in polno filozofemov pri roki, s katerimi slepi samega sebe. To potrjuje tudi Rostoharjev referat, ki je dogmatičen na dve plati: zagovarja dogmo radikalcev proti dogmi socialistov. Dvoboj je podoben onemu don Quijota proti veternim mlinom: nihče nima haska od njega.

Ali je za presojo načel socializma edino merodajen resle program — socialne demokracije? Mislim, da ne. Ta program je, kakor vsak drug, produkt kompromisa, tvori minimum na dejanskih zahtevah tedanje dobe in onih ljudi, ki so ga zamislili in sprejeli, je sam na sebi dokument preteklosti, ni pa absolutno merodajen za vse, kar se godi v njegovem imenu v prihodnosti. V trenutku, ko je program sprejet, je lahko tudi že zastarel. In ravno to poslednje je zadelo stari socialnodemokratski program morda bolj ko vsakega drugega. Od erfurtskega, hainfeldskega, brnskega in dunajskega programa ni ostalo de-

*) Omladina, VIII., št. 1: „Narodni in socialni moment v našem programu“ in Omladina, VIII., št. 2. 5/6: „Socializem, demokratizem, nacionalizem in narodnoradikalni program“.

***) Dr. M. Rostoharjev referat o razmerju med narodnim radikalizmom in socialno demokracijo (Omladina, VIII., 7/8.) in I. Sajovčev referat o socializmu in narodnem radikalizmu (Omladina, VIII., št. 9/10).

janski mnogo več, ko tiskan papir, tako velikanski je bil razvoj v socialni demokraciji. Zakaj se n. pr. Rostohar ne ozira na ljubljansko narodnostno resolucijo jugoslovanske socialne demokracije,*) ki je tudi oficialna programatična enunciacija stranke, in ki je gotovo tako narodna, da jo more podpisati vsak nacionalist z obema rokama? Kadar presojava načela klerikalnih strank, tudi ne sodimo po lepih besedah v programu, ampak presojava stranko po njenem udejstvovanju. Enako presojava načela naprednih strank. Zakaj naj bi Rostoharjeva izjema veljala za socialne demokrate? Ono razvojno fazo, ki jo Rostohar zavrača, ima v njeni čistosti socialna demokracija že zdavnaj za seboj in se ravno vsled tega že celo desetletje pišejo debeli folianti o krizi v marksizmu. Pa tudi v praksi. V Nemčiji vidimo boj med starimi radikalcji in mladimi reformisti, ki hočejo biti udeleženi na upravi države, v Italiji je položaj podoben, isti proces smo pred leti videli v Franciji, Anglija je vzor državnega socializma, avstrijska socialna demokracija pa pravkar preboleva notranji boj za nove oblike. Zato nam je možno suho konstatirati, da je socialnodemokratično prakso le tedaj mogoče spraviti v sklad z erfurtskim programom, če se v črko interpretira pomen, katerega v navadni jezikovni rabi nima. Slavnemu poizkusu Kautskega in drugih radikalnih nesrečnežev se pridružuje sedaj — narodni radikalec Rostohar, da se more potem boriti proti temu nasprotniku. Ravno s to neskladnostjo, s to vzrastjo iz sebe, s to evolucijo je socialna demokracija po nujnih prirodnih zakonih prišla do točke, ko začjenja zoreti za udejstvanje socialnih in politično-državnopravnih reform. Ona postaja ali je postala stranka evolucije, katero imenuje revolucijo, ona postaja godna za eno najplodovitejših strank ustavnega življenja. Parlamentarni nastop avstrijske stranke je bil ravnotako srečen, kakor nastop nemške stranke v Reichstagu. Najlepša, šolska primera je pa Virtemberško in pa one občine v Nemčiji, ki stoje pod socialnodemokratično upravo (najboljši komunalno-upravni strokovnjaki, kakor n. pr. Lindeman, Südekum, Frank i. dr. so socialni demokrati). To je zame merodajno za presojo strank, ne pa program, ki je dober za agitacijo, ne pa za znanstveno razumevanje. Če gremo po programu, smo že jutri lahko klerikalci, ti nam dajo najlepši program.

Socialna demokracija je bojujoča se stranka socializma. Vendar socializem ni nanjo navezan; socializem je univerzalen problem

*) Glej „Naši Zapiski“, VI., 1909. str. 279 et sequ.

vsega človeštva in se deli sam na toliko množico vprašanj, ki so vsako zase zopet problem, da je jasno enotna formulacija socializma res težavna. Vsakdo ga formulira tako, kakor smatra ta ali oni problem v socializmu za važnejši, tako da je malo ljudi, ki bi ga ne videli kakor v vzbočenem zrcalu svojega individualnega ali interesnega naziranja. Le tako je mogoče, da so razne meščanske stranke hote vzele na posodo cele dele socializma, in da se socialnopolitične ideje in institucije tako širijo med buržoazijo. Masaryk je ravnotako socialist, kakor Bernstein, in če ni socialni demokrat, je pripisovati njemu osebno kot češkemu socialističnemu, svoj socializem v meščanski politiki udejstvujočemu naprednemu človeku. Socializem je svetovno naziranje, ki vodi filozofa preko nerealnih Heglovih idej h Kantovi filozofiji, k agnosticizmu, pozitivizmu, realizmu, bergsonizmu, Nietzschejevemu individualizmu; socializem je vera mase v boljše bodočnost; je vera v preporod krščanstva; je smer organizacije delavstva in meščanstva, je smer narodnostne, državne, socialne, trgovske, finančne, carinske politike, se udejstvuje v združništvu, v zakonodaji, — je tako raznovrsten, da ga sploh ni mogoče opisati v monografiji, ampak v toliko monografijah, kolikor ima panog. Z eno besedo, socializem je smer napredka.*)

Problem narodnosti je ravnotako del problema socializma. Ta je ona smer, ki hoče narodno enakopravnost, in da si to naziranje vkljub nejasnim programom s silo krči pot, dokazujejo dogodki med socialisti samimi. Teoretski pa že sedaj ni razlike med narodnostjo in mednarodnostjo.**)

Pri nas: tržaško glasovanje in debata v »Zarji«, češko nemški spor, ljubljanska narodnostna resolucija, to so simptomi; treba pa je poslušati tudi razgovore in mnenja cele vrste organiziranih sodrugov-delavcev, da se spozna, da je vse »nacionaliziranje« socialne demokracije odvisno od njene nagle vzrasti do moči in njene udeležbe na državni upravi z mandati itd. Realno življenje ne pozna igranja z besedami, a vendar je ono samo največji revolucionar. Res, da je narod najprirodnejša oblika socialnega življenja, a je oblika, in kakor ima narod kot celota svoje interese, imajo razredi kot celote isto. Točka narodno-radikalnega programa, da se naj vsi sloji naroda enakomerno razvijajo, govori v svoji logiki za socializem; poslednji pa noče več »razlastiti«, on hoče vzrast vseh gospodarskih in kulturnih potenc v kolektivizem. Socializem je ono, kar vi imenujete realizem: je sinteza

*) Glej: Knaflič, Socializem, III. del.

**) Loco cit., str. 313 et sequ.

komunizma in individualizma; znanstveni socializem je meni istoveten s socializmom, politični realizem pa imenujem ono politično, gospodarsko in kulturno smer, ki hoče v praktičnem, vsakdanjem delu uveljaviti ta socializem med meščanstvom in humanizirati človeštvo. V tem vidim eno najkulturnejših nalog Slovanstva sploh. Kar pa vsi pobijate pod nazivom socializma, to je stari komunizem. Iz Rostoharjevega in Sajovčevega referata pa gleda glede vsega tega velika — nejasnost.

Mogli bi mi ugovarjati, da je to vse le teorija, da je v narodnostnem vprašanju, ki je za nas najvažnejše, vse drugače, itd. To gre zopet proti stranki, socialni demokraciji. Izvolite si pa n. pr. ogledati glasovanje k Seligerjevemu predlogu za ustavno dograjenje §. 19. drž. osnovnih zak. Kakšen je tedaj bil nacionalizem in kakšen socializem? Vloge so bile izpremenjene, narodnjaki so glasovali centralistično, protinarodno, socialisti pa federalistično, narodno.

Pa mi govorimo o slovenskem narodnem programu, o programu narodno-radikalne struje in o socializmu. Naš narodni program je samo eden: demokracija. Naš politični program: avtonomija. Naš gospodarski program: bogastvo vsem slojem. Po sedanjih poti ne pridemo nikdar niti do enega teh smotrov, dokler ne prepojimo vsega našega mišljenja in dejanja s socializmom, t. j. z zavestno koncentracijo vsega trostrokega napredka v smeri kolektivizma, z d r u ž e n j a, organizacije. V našem kmetijskem, obrtnem zadružništvu, v občinski upravi, v političnem življenju imamo tako torišče za izpolnjevanje svojega socializma, svojega narodnjaštva, da tega v okvirju sedanjega rodoljubja in plehkega radikalizma niti ne razumemo.

Albin Ogris mi ni bil nikdar tako simpatičen, ko takrat, ko je napisal one sarkastne stavke o simplicizmu, ki tako izpreminja vse naše znanstvo v plitvo premlevanje fraz.*) Tako se je naša publicistika navadila na te pogrošne pojme pod visokodonečimi »znanstvenimi« termini, da je včasih že težavno pisati tako, da bi ljudje brezdvomno razumeli, kaj je hotel pisec povedati. Če pišem o socializmu kot univerzalni smeri napredka, se prigodi celo vele-resnemu znanstveniku, kakor dr. Vošnjaku, da prigovarja**) psihološke težave pri »uvedbi« socializma in da vprašuje, kako stališče bo imel v »bodoči socialistični državi« umetnik etc., ali pa ne bomo morda letali po svetu v cvilišnih jopah in s številko na kapi. To je ona velika zmota, ki se lovi po raznih resnih in neres-

*) Omladina, VIII., št. 7/8, Henri Poincare, Uvod.

**) Veda, I., str. 514 et sequ.

nih publikacijah od Eugena Richterja sem in ki še vedno ni izginila iz literature. Tudi Ogris sam razume pod besedo »socializem« navadni stari komunizem, pa je pod vplivom francoskih in drugih filozofov individualizma moral ločiti med osebnostjo in individualnostjo,*) češ, da osebnost bi (ekonomski in politično) bila v uresničenju socializma res svobodnejša, individualnost pa ne. Sajovic se boji istega, Rostoharju pa sta le bolj narod in stranka pri srcu. Vsi ti pomisleki privajajo razne malkontente do misli, naj se ustanovi pri nas »narodno-socialna« stranka za delavce in druge, in konec Rostoharjevega članka izveni tudi v ta akord, ki ga igrajo v zadnjih časih naši mladi »neodvisni« dnevniki. To so logične posledice onih miselnih skokov in podmen, da je socializem mednaroden, zato protinaroden, da je kolektivističen, zato proti individualni svobodi, da je materialističen, zato proti idealizmu, da je ekonomski, zato proti duševni kulturi, da je revolucionaren, zato proti evoluciji, in kar je drugih nesmislov več.

Ta navidezno »znanstveni« dualizem je ponesrečen, in v kolikor je on izraz gotovega hotenja in si daje duška v programih, je tudi škodljiv, ker pripravlja pot liberalni reakciji, namesto da bi se izkušala umstveno pripravljati pot socialistično izobraženi, politično in gospodarsko dobro izšolani inteligenci, nositeljici in stvariteljici slovenske napredne meščanske stranke, ki bi s pridom uresničila vse to, kar tako vroče želimo: industrializacijo, notranjo kolonizacijo, avtonomijo itd. Pri tem delu bi napredno meščanstvo našlo močno oporo v socialističnem delavstvu, kooperacija reformistnih socialnih demokratov s socialistično šolanimi naprednjaki je le vprašanja časa in razvoja, in to negirati, v nepoznanju socializma ga zametavati kot komunizem, govoriti o sintezi socializma in individualizma v realizmu, mesto o sintezi komunizma in individualizma v socializmu, se pravi le delati ovire razvoju. Narodni radikalec, ki gre iz ljubezni do naroda, iz volje do udeleževanja, do kritike, do politične opozicije, ali iz želje po radikalnejši politiki, ali iz volje, iztrgati socialne demokrate ob meji in na mešanem ozemlju drugim strankam, konsolidirati jugoslovansko socialno demokracijo in jej prej dati narodni tip, — tak stori le dobro narodno delo in vsi ponesrečeni argumenti onih referatov ga ne dosežejo. Nasprotno pa smatram govorjenje o narodno-naprednem delavstvu itd. za Klofačevstvo in stojim strogo na stališču, da je le oni pravi naprednjak, ki si je stavil za nalogo skrbeti in delati za

*) Veda, I., str. 574, 575.

izobrazbo inteligence*), ni eno organizacijo, industrializiranje naše kmečke produkcije, notranjo kolonizacijo, svobodno šolsko in prosvetno politiko, narodno justično in politično samoupravo, koncentracijo združnega kapitala v svrhu produkcije, — to vse brez utopičnosti in v stoletnem drobnem organizacijskem delu — ter skupen nastop s socialno demokracijo, ki ni nič drugega, ko avantgarda napredka. Vsako igračkanje s »cvilišnimi jopami« in »prirodnimi celotami« pa z »večnimi resnicami« itd., to je največja utopija. O takojšnji »uvedbi«, o dekretiranju socializma seveda ni govora, a govor je o smeri dela, in če tudi 99% tega dela ni mogoče uresničiti drugače, kakor z vednim mirnim, morda večstoletnim presnavljanjem družbe, je to le revolucija, in sicer ne utopična, marveč revolucija dejanja in razvoja. »Socialno in individualno življenje eksistira le v naši abstrakciji, de facto pa je le eno realno življenje«, pravi prav Rostohar sam. Vsak problem tega življenja in presnavljanja zato ni le problem ene ali druge abstrakcije, ampak je v enaki smeri problem individija, naroda, socialnosti, in vsi trije kriteriji so nam enakomerno važni za njih rešitev. Vsaka enostranka rešitev, bodisi samo individualistična, nacionalistična ali komunistična, je napačna, sinteza je pa v socializmu, ki skrbi v enaki meri za razmah individualnosti, družine, užitka, duševnega dela, kakor za sodelovanje vseh družbotvornih faktorjev v državi, v zasebnem in javnem gospodarstvu. Zato je socializem večno stremljenje k izboljšanju, zato je vedno v krizi, zato je primoran odpovedati se programatičnim absolutnostim in izreči: »Le pokret k smotru je vse.« Socializem, to je credo človeštva v boljše življenje na tem svetu. Tudi mi verujemo vanj.

DR. DRAGOTIN LONČAR:

Iz literarne in politične korespondence dr. Josipa Vošnjaka.

(Dalje.)

»Ker so česki fundamentalni članki za nas Slovence nepraktični, moramo se poganjati za autonomio, za narodnostno postavbo, ker administrativno zedinjenje Slovenie ne smemo sedaj pričakovati. Ker so den denešnji cirkvena in državna vprašanja ozko

*) Podčrtal urednik.

skopčana, tudi v tih izjavimo svoje težnje, da se borimo za crkveno autonomio, zastran šole pa dajmo veljati *fait accompli*, samo želeli je, da za nas bode tudi veljala ona postava, katera na Tirolskem, da bode vsaj župnik načelnik krajnega šolskega sve-tovalstva.«

»Glejte, da naša stranka se bode rekrutirala iz mestjanov in tržanov. Kranjski deželni zbor bode gotovo razpuščen, in Novi-čarski kandidati ne bodo zmagali v mestih in trgih, zato iščite kandidate iz sredine napredovalne stranke, in postavite jih javno. Tudi v Ljubljani lahko zmagate, ako najdete prave može. Jaz sem že Razlagu lani rekel, naj prime mesto poslanca v Ljubljani.«

»Pri tiskarnici bodite varčni, da delničarje dobivajo vsaj postavne obresti, in *Geldsachen hört alle Gemüthlichkeit und Patriotisem auf*. Kranjci na denar dosti porajtajo.«

»Pri učiteljskem zboru¹⁾ se bodo stranke teple. Stali si bodo nasproti klerikalno-konservativci, narodno napredovalci in nem-škutari liberalci. Glejte, da se druga organizira, ta še vtegne nemškutare pridobiti. Reč je neskončno važna za naše narodne razmere. Poišči g. Lapajmeta, in mu reči, naj on vodstvo te stranke v roke vzame.«

»Novi matičini odbor bode gotovo glasoval za vlastno tiskar-nico.²⁾ G. Pogačar mi je rekel, da bi dobro bilo že sedaj pobirati proteste od raznih udov matičinih, pogovorite se ž njim, ali sve-tujem Ti, da stvar z glacée rokavicami prednašaš, ti si dobra, preodkritosrčna duša — malo pre »schroff« — premagaj se — diplomatično vse izpeljaj — ne pa: »mit der Thür ins Haus fallen.«

10.

Dne 14. XII. 1872.

»Zora« Vam je »Narod« zdrževati pomagala.«

»Glejte, da se skoro organizirate. Denešnja »Tagespošta« se že veseli črez Vašo: »Rathlosigkeit«, in v »Vaterlandu« v dneš-njem Costa Razlaga in »Narodovce« češe, da je groza. Za načelnika odbora³⁾ izvoljite g. Grasellia. Zarniku nezaupajte

1) Dne 24. IX. 1872. je bil prvi splošni zbor slovenskih ljudskih učiteljev v Ljubljani združen z razstavo učil. Predsedoval mu je ljubljanski ravnatelj Praprotnik, poročevalci pa so bili: Tomšič, vadniški učitelj v Ljubljani, Knific, nadučitelj v Tržiču, in Lapajne, nadučitelj v Ljutomeru.

2) »Slovenska Matica« je 1872. leta snovala lastno tiskarno. Proti temu so bili »mladi«, med njimi duhovniki dr. Pogačar, Raič in Trstenjak.

3) Upravni odbor delniškega društva »Narodna Tiskarna«.

dosti, on je veteranjak. Jaz bi po svoji slabi politiki ne bi celo g. Razlaga v kot vrgel, temoč treba se je ž njim »ohne Rückhalt« sporazumeti, in vprašati, koliko se smemo na njega zanesti in kako daleč gre z Vami. Moči sposobnih imamo malo, in škoda bi bilo njega nedelavnega viditi za narodno stvar. On si je srce in žolč ki mu je kuhal proti Costi, ohladil, in mislim, da pride zopet k »raisonu«. Tudi Svetca ne pikajte, temoč pridobivajte. Brez vse trmoglavosti se zedinite o pametnem programu. V ta namen bi dobro bilo poklicati tudi zunajne odličniše odbornike. Moje mnenje sem Razlagu poslal. Tako še sedaj mislim, in tako daleč smem glede na okolščine svojega stanu z Vami iti.«

11.

Dne 23. XII. 1872.

»Dragi prijatelj! Jaz mislim, da midva oba služiva narodu slovenskemu, ni pa svojim »passionom«, zato je treba se tudi v sredstvih sporazumeti, in prvo za blagotvorno službovanje je: ljubezen. Odsvetujem ti tore polemiko soper Razlaga dalje peljati. Ne posnemajmo Bleiweisa, ki vsakega pobije, ki pred njim ne plazi. Meni ni znano, kar je Razlag Ahačiču pisal, ko se je predsedništvu odpovedal, kar »Tagespošta« prinese, da zbog tega, ker »Slov. Narod« reakcijo pospešuje, se mi ne dozdeva verjetno, in če se res besede tako glasijo, ter jih jaz tako zastopim: da dosedanje vedenje »Slov. Narod« svoje stranki ne pomaga naprej, temoč nazaj — in ta izjava ni brez vse resnice.«¹⁾

»G. Jurčič bode Ti znal povedati, ako je odkritosrčen, koliko dopisov je dobil od vsih strani, ki mu izjavljajo — da ni so zadovoljni s dosedanjim večkrat nedoslednim vedenjem. Ti si soper program, in soper to, da občinstvo zve, ka upravni odbor upliva list, jaz pa Ti odkritosrčno rečem, da veliko število delničarjev in prijateljev »Slov. Narod« perhorescira nazor: ka bi r e d a c-

¹⁾ Dr. Razlag je 1872. leta obenem s Svetcem glasoval zoper adreso kranjskega deželnega zbora, ker je bil nasproten fundamentalnim člankom in avtonomiji malih dežel. Obenem je odložil predsedništvo upravnega odbora »Narodne Tiskarne« v pismu na podpredsednika dr. Ahačiča. To pismo je priobčil »Slovenski Narod« v 149. štef. z dne 24. XII. 1872. Dr. Razlag piše: ....»Proti mojim političnim načelom je delovanje za radikalno stranko skrajne levice, ki se po francoski prislovici: „Les extrêmes se touchent“ utegne v danih primerljajih celo združevati z nazadnjaško stranko skrajne desnice in ker slovenski rodoljubi mislijo, da jaz pred natisom pretehtujem vsako besedo društvenega časnika „Slovenski Narod“, akoravno ga kakor drugi naročniki še le tiskanega dobivam; torej izstopam iz upravnega odbora delniškega društva „Narodna tiskarna“...

teuren chef »Slov. Narod« bil edini in sam representant stranke naše. Oni hočejo odlično vodstvo, hočejo na čelu viditi može, kateri o domovini imajo ni samo zasluzbe, temoč tudi kredit, zraven pa še samostalna mesta. Nikjer na svetu neboš našel, da kak redaktor je glava stranke, povsod so redaktori le organi političnih voditeljev. Prihodnost bode pokazala, da prav imam, in črez leto dni že vtegneva midva obadva za plot posajena biti. Kdo bo slepo za človekom hodil, kateri ne pove, kam gre, in kako tje pride?»

»Da je g. Jurčič že mnogokrat beztaktno v marsikaterih vprašanjih ravnal, boš mi gotovo pritrnil. V poslednji odborovi seji smo tudi sklenili posvetovati se o programu, to je o vodilnih mislih, kako se bode edno ali drugo vprašanje pretresevalo, zakaj niste odbora pred razpisanjem naročnine k posvetovanji poklicali? Vsako društvo razpade, ki se dosledno ne drži svojih sklepov. Če bode vsak odbornik na svojo pest deloval, ter pride babilonska zmešnjava.«

»Tebi ni dovolji, da sem v »Soči« rekel, ka je »Slov. Narod« samo obrtnijska reč naprema upravnemu odboru, in vender si mi to sam veljati dal, ko si slednjokrat pri meni bil. Vprašaj vsakega odbornika posebej, jeli je »Slov. Narod« skoz in skoz glasilo jegovega političnega mišljenja in nobeden Ti nebo pritrnil. Da sem se za poštenje Razlagovo prijel, sem storil ko zvest prijatelj, nisem ničesar takega rekel, kar Razlag sam ne bo z djanji popričal. Kako je meni znano, ni on v vsih vprašanjih složen s »starimi« in tudi v marsikaterih ni s »mladimi«, zato se je obojih otresel in ravno to kaže značajnost in da ne išče svojim patriotizmom ni slave ni materialne koristi. O vsem tem sva si že pred letom dni pogovarjala, nemisli tore, da ga je samo slepa strast k takemu vedenji priganjala. Če Tebe ali mene, kar se tudi v kratkem zgoditi zna, lastna najna stranka odbacne, in Te bodo nepremišljeno prijeli, češ, da ni si patriot čiste nakane, bom jaz ravno tako tudi Tebe branil, kakor gotovo Ti mene, ker me poznaš v vsih neprijetnostih in nezgodah zkušenege in zmirom narodnemu praporu zvestega rodoljuba. Nam treba složnega delovanja, ni pa, da koj črez ednega pademo, ako ima različne nazore. Nam nasprotna stranka se vseh rečeh posvetuje, in jaz dobro vem, da tudi Bl. in Costa velikokrat eden drugemu v vlasi skočita, vendar zaradi edne ali druge nasprotne misli se po časnikih ne tepeta. Mi pa ni samo s peresom, nego tudi še v javnem družbinskem življenji eden drugega poserjemo sit venia verbo, kakor je to storil Nollu v svojem koupletu in Zarnik v svojem govoru pri sokolski zabavi, češ,

mene se držite, jaz sem nar sposobniši za vodjo Mladoslavencev. Tore, dragi Jože, Pax hominibus bonae voluntatis! in bonam voluntatem imaš Ti, Razlag in jaz, čeravno smo si tu pa tam v svojih nazorih navskriž.«

Trstenjak toži, kako slabo ga zalagajo z gradivom za »Zoro«: »Če vsakega posebe ne prosim in mu ne rečem: to in to spiši, tam in tam najdeš tvarino, nič ne dobim. Huđa je, če gospodar nima kruha, pa še hujša, če urednik nima gradiva.« Nato zaključuje: »Tore, dragi moj, previdno! Costa je svoj »Feldzug« že nasnoval in hoče vsa podvzetja svojih nasprotnikov systematično paralizirati in podirati. Lahko bi Ti povedal marsikaj, kako celo proti nepolitični »Zori« agituje — pa še že bo prišel pravi čas. Zmirom pa imej pred očmi: »Kranjca od vsih strani se brani«, mi Štajerci nimamo pravih prijateljev še med onimi ni, ki z nami iz edne sklede jejo. Še enkrat vesele praznike iz Virantovih in Tavčarjevih¹⁾ dragih loncov. Tvoj zvesti prijatelj Trstenjak.«

12.

Leta 1872. (brez natančnega datuma).

»O me infelicem! da sem šel kaj takšnega ustanavljat!²⁾ — bolje bi bilo, da bi osnoval žganjarsko družbo.«

»Iz Lutomera slišim, da Dr. Srnca zelo obirajo, ker nikjer ni ud pri narodnih podjetjih, in da le nemške banke podpira. Gotovo ga drugokrat nebodo zvolili.«

13.

Dne 10. III. 1877.

»Vi v državnem zboru prazno slamo mlatite, Ti se sicer hvalevredno napenjaš in navdušeno govoriš, pa vse zastonj!³⁾ — Bog daj skoro, da sneg skopne. Osodo Slavjanov bodo topovi odločili.«

Na prošnjo Bleiweisovo je delal Trstenjak načrt za znanstveni časopis Matice Slovenske. »Stari revež si zdaj skusi resnico mojih besed, ktere sem mu pisal leta 1862., da Costa in ultramontanska stranka ga bodeta ugonobila in res se uže v svojih »Novicah« mora zagovarjati proti »Daničarjem«.⁴⁾ Ha! ha!«

1) »Virant« na Sv. Jakoba Trgu in »Tavčar« na Dunajski Cesti sta bili takrat znani ljubljanski gostilni.

2) »Pisateljsko Društvo«.

3) Dr. Jos. Vošnjak je bil od 1873. do 1885. državni poslanec.

4) Božidar Raič je leta 1876. stavil predlog, da bi »Matica Slovenska« izdajala znanstveni časopis. O tem predlogu se je razgovarjal XII. občni zbor dne 24. I. 1877. Do uresničenja ni prišlo. —

»Verjami mi, da bode Avstrija Turke podpirala.«

»Po slovenskem Štajeri hudo farje preklinjajo, kateri so kmete k pristopu »Banke Slovenije« nagovarjali. Oče Bleiweis pa pravijo: »ta nesrečna banka se je iz štajerskega Celja na Kranjsko pritepla.« —¹⁾)

»Pri prihodnih volitvah v deželni zbor bomo propadli. Ludstvo nebode narodnih mož volilo, naj si jih priporočuje edna ali druga stranka. Kandidati a la Posek²⁾) bodo zmagali. Kmet

„Novice“ so v 8. številki z dne 21. II. 1877. leta priobčile sledeče „Poslano“ dr. Jan. Bleiweisa: „Nekemu gospodu se je v „Danici“ poljubilo, svoj anátema izreči o sestavku, ki ga je dr. Samec v letošnjem Matičnem letopisu spisal pod naslovom „Možgani“, češ, da je „popolnen materijalističen članek“, in interpelira zato Matičin odbor: „kako da se je dopustil oni stavek tiskati od družbe s katoliškim odborom“, častito uredništvo „Danice“ pa gosp. interpelanta navaja na odsek za „izdavanje knjig“, rekši: „ta naj govori!“ Po takem pride vrsta odgovora na mene, kateremu je kot doktorju zdravilstva najbolj pristojala kritika o rokopisu, ki anatomske, fiziologične in patologične razpravlja možgane. Jaz, svetu znani „klerikalec“, sem na tanko sitice djal dr. Samčevo razpravo, a nikjer nisem nič pohujšljivega našel, kar ne bi smel „katoliški odbor“ v roke dati svojim udom, ki imajo vsaj možgane take, da morajo razumeti spis o možganih. Če anatomi in pathologi možgane razpravljajo, morajo, hočejo ali nočejo, biti „materijalisti“, kajti tudi možgani so materija, a njih osnova je tako čudovito ustvarjena, da njihovo delovanje v zdravem, še manj pa v bolnem stanu vključuje velikim študijam najslavnih fiziologov in pathologov še danes ni popolnoma jasno. Po mojih mislih ne bi tedaj smel, kdor ni strokovnjak v fizijologiji in pathologiji, dlake cepiti o zdravniškem članku in ne posameznih vrstic trgati iz celega sestavka. Članek dr. Samčev je zanimiv, to priznava sam kritični pisatelj „poslanega“, da pa ni pohujšljiv celó čitateljem „Danicnim“, temu je priča to, da je častiti gospod urednik dopustil cele strani natisniti v „Danici“. Naj mi neznani gospod pisatelj tedaj za zelo ne vzame, ako po mojih možganih se sprehaja misel, da mu ni bilo toliko za „materijalistični“ članek Samčev, kakor za to, da je svetu pokazal, da tudi on prebira časnik „Natur und Offenbarung“. „Est modus in rebus“ — Gospôda moja! Sicer ne vemo, jaz in sodružniki moji, kako braniti se napadom od dveh strani: enim, da smo presilni klerikalci, drugim, da smo premalo cerkveni!“

¹⁾ „Prva občna zavarovalna banka Slovenija“ se je ustanovila 1872. leta. Predsednik je bil knez Salm-Reifferscheid iz Celja, podpredsednik pa dr. Costa iz Ljubljane. Kakor pripoveduje dr. Jos. Vošnjak v „Spominih“, II, 211—212, je pl. Treuenstein, ki je postal ravnatelj nove banke, agitiral zanjo najprej po Štajerskem, potem je šel v Ljubljano. Banka je propadla 1874. leta in pri tem polomu so izgubili Slovenci po poročilu Vošnjakovem v „Spominih“, II, 230. kakih 300.000 gold., če ne več.

²⁾ Posek (Possek) je bil posestnik graščine Pogled pri Hočah v konjiškem okraju, Nemeč, ugleden mož, ki je imel velik vpliv v svojem okraju. (Poročilo dr. Pavla Turnerja.)

je postal skoz in skoz materialist in za narodnost mu je »figa« mar.«

»Naše narodne šole se hudo ponemčujejo, posebno tako imenovane »Industriellehrerce«, ali kakor ljudstvo govori: »Duštrilererca« mnogo pokvarijo.«

14.

Dne 14. X. 1878.

»Lepo se Ti zahvalim za skrb, katero imaš ne toliko za moje, marveč za poslavljenje narodne ideje.¹⁾ Jaz nepotrebujem imenitnega dara,²⁾ ne mnogoštevilne deputacije, jaz bi samo rad, da se s tem spominom na novo oživi narodno delo in v mlajših močeh oplameni navdušenje za slovensko slovstvo. 40 let je prece lepa doba v življenji in delovanji posameznega človeka, pa tudi v dušnem življenji naroda. Ta spomin nam bo dajal priložnost pogledati nazaj v oni čas narodnega preporenja in v borbe, ki je imelo prestati, pa tudi v uspehe, ki je doseglo duševno narodno delo. Med delavci pa sem gotovo jaz bil eden naj marljivejših in če bode g. prof. Levec³⁾ si truda toliko vzel in pisaje o mojem slovstvenem delovanji pojasnoval vse težave in zapreke, ki so pred 40 leti slov. pisatelju na potu stale, verjami mi, moje žrtve in borbe bodo marsikterega mladega pisatelja ohrabrile. To je edini namen, ki ga imam s obhajanjem spomina na 40 letno svoje slovstveno delovanje.«

»Jaz in Kočever sva naj stareja slov. domorodca na Štajerskem, in slovesnost bode povišana in še bolj nepristranska, ako se zraven mene tudi mnogozasluzni, značajni in pošteni narodnjak poslavlja.«

15.

Dne 7. VIII. 1880.

»Zahvalim Ti prav lepo, da si rajnemu Razlagu tako lepo in resnično nagrobnico govoril: Bleiweis in consortes neso našli nobene pohvalne besede za rodoljubom slovenskim, ki je za domovino veliko žrtev doprinesel.«

1) Leta 1878. je praznoval Trstenjak 40letnico svojega pisateljavanja. Dr. Vošnjak je njemu na čast aranžiral slavnost.

2) Trstenjaku se je izročila zlata tobačnica.

3) Fr. Levec je ob 40 letnici priobčil Trstenjakov življenjepis v „Slovenskem Narodu“, 1878, številki 258 in 259.

»Vi na Kranjskem triumfirate svojimi Hohenwarti, Windischgraezi in Schneidi,¹⁾ pazite, da se ne bodete še kesali. Tudi Winklerja vtegnejo v kratkem v kot postaviti, — Vi ste preveč »vertrauensselig« in še ne ste zapopadli, kaj je »Austrianisem«.

Trstenjak pripoveduje o ustanovitvi »Kresa«, kako je treba leposlovno-znanstvenega lista. »Zvon bode ob novem letu izklenkal, Matica jalovo vegetira. Samim popevanjem in popivanjem nebudemo domovine rešili germanskih harpij.«

Svojega soseda dr. Šuca²⁾ imenuje »kolfokterja« in »Schwinderlja«.

16.

Dne 19. I. 1882.

Trstenjak izraža željo, da bi postal častni kanonik, ker ima sedaj faro, ki bi se ji prilegalo odlično dostojanstvo in so župniki te fare že bili častni kanoniki. Njegov škof ga sicer ne bode predlagal, ker se mu Trstenjak ne liže, a ne bi bil zoper, ako bi se od vlade izrekla ta želja.³⁾

»Poduči g. Goedlna o tem, a ne reči mu, da si od mene to željo slišal, marveč povej mu, da je to želja vseh veljavnih mož slov. naroda in tudi vseh rodoljubnih duhovnikov naše škofije. Te časti jaz ne iščem za se, temoč za moj narod, saj hvala Bogu časti med poštenimi ljudi dovolj uživam, tudi mi kanonikat ne poboljša mojih dohodkov, a veselilo bi me, ako bi kaj soper voljo mojega škofa postal. Že Stremaier je ednemu prijatelji rekel, ki je mene priporočal, ko sem za ptujsko proštnjo prosil: »res, Trstenjak zasluži zavoljo svoje znanstvene delavnosti in zaslug za cirkev in državo infulo, a težko odbijem škofu njegovega kanonika.«

»Vse to stori previdno in diplomatično, menda še koga drugega najdeš na Dunaji, ki bi na me opozoril. Vendar molči o vsem tem in nikomur ne pravi, da sem Te jaz na to opozoril, ker ni bi se rad na smeh postavljaj, da bi se reklo: glejte, stari norec je častilakomen.«

¹⁾ Hohenwart, Windischgraez in Schneid so takrat poleg barona Gödela in grofa Margherija zastopali slovenski narod v državnem zboru.

²⁾ Dr. Šuc, duhovnik, je pozivljaj Slovence 1870. leta, naj si snujejo katoliško-politična društva.

³⁾ Trstenjak je bil od 1879. leta dalje župnik v Starem Trgu pri Slovenjem Gradcu. Lavantinski škof je bil takrat Stepischnegg (Stepišnik), nasprotnik slovenskemu gibanju.

Dne 18. II. 1882.

»Kar sem Ti pisal zaradi častnega kanonikata, ne treba nikomur pisati in z nikomur o tem govoriti. Meni samemu ne za to čast, bi dobil en ceremoniel več na svetu, a jaz sem neprijatelj vseh ceremonielov. Mislim sem samo, da bi škofu pa malo žolč zmešal, ako bi kaj soper njegovo voljo postal.«

»V Ljubljani so se začeli malo bolj gibati. Prav tako. Nekdanji slovenski Moniteur — »Novice« je prav medel, tudi Železnikar¹⁾ bi ležej kaj več storil, a iz njega bode se izcimil politični humorist. G. Graselli me je prosil za prineske za matični Letopis. Preje ne pošlem nič, dokler ne bode ostavljen nov odbor iz sposobnih znanstveno izobraženih mož.«

(Konec.)

A. A. B.

O lepoti človeškega telesa.

(Dalje.)

Naravi ni bilo mogoče, da bi nam bila zliila človeško življenje v eno samo obliko; lepota se namreč rodi samo tam, kjer skupno in hkratu učinkujeta dva nasprotna elementa, in kjer eden nad drugim prevladuje. To nasprotje opazimo pri vseh estetičnih elementih narave, že pri linijah, barvah in zvokih. Pri človeku pa ima ta razlika med obema spoloma naslednji pomen: en del nam predstavlja princip stvarjenja, drugi princip spočetja. Kar se tiče morale, kaže prvi one kreposti, katerih potrebuje delovanje, aktiviteta, zadnji pa temu nasprotne pasivitete (Dulden); tu dobrota, tam moč. Dalje, intelektualno stremi prvi po splošnosti, drugi brani posameznost; tako prevladuje v enem karakteristika, v drugem harmonija, vsebina ali pa oblika.

Moškega stvarjajočo in delavno stran, njegovo moč, trdnost in značaj nam izrazito predočujejo odločno zarisane, skoro da ravne črte in bogata muskulatura. Tako se duh podaja našim očem.

¹⁾ Po Jurčičevi smrti je 1881. leta Ivan Železnikar (1839—1892) urednik „Slovenskega Naroda“.

Nasprotno so pri ženski linije veliko bolj zaokrožene; meh-koba in mir sta razlita po njenem telesu; tako nežno, gibčno in lahko je, kot bi bilo opore potrebno.

Nadaljuje se ta razlika v gibanju in kretnjah, brž ko jih pre-sojamo po njih estetični vrednosti. Že v hoji se oba spola primerno razlikujeta, kaj se ne bi šele tam, kjer te kretnje provzroča no-tranje življenje, kjer se kaže to, česar se človek zaveda, ali ne, kjer je delo smotreno ali le golo igranje! Na najvišji stopnji preide ta razlika že v osebnost: ljubkost in spoštljivost, ki se semtertja povzpeta celo do čarobnosti in veličanstva.

Tako se naše telo, moško in žensko, moč in lahkota, izraža v gibanjih in pretvarja v oblike, ki niso več izraz animalične duše, nego že človeškega duha.

Ni treba teh mnogobrojnih razlik, ki imajo sicer vse globok pomen, še nadalje razlagati: dajo se kar neposredno občutiti. Pač pa je nesmisel vprašanje, čigavo telo je lepše, moškega ali ženske. To je dvoje različnih lepot, popolnih vsaka po svoje; celotno sliko človeka nam podajata le tedaj, če obe hkratu in sku-paj vzamemo. Hermafrodit pa, ki naj bi družil obe lepoti v eni sami obliki, kar pa ni možno, ni reprezentiral nobenega nazora o lepoti, nobenega umetniškega kreda že propale dobe, pač pa je bil le ilustracija mita in je simboliziral oni trenotek v življenju dvoje ljudi, ko bi se hotelo eno telo v drugo kar zlititi, ko iz brezmejne sreče vzraste hrepenenje po večni združitvi.

Življenje je gibanje. Absolutnega miru sploh ni. Večen boj nasprotnih si naravnih sil, kjer to, kar živi, izkuša vcepiti življenje vsemu, kar je mrtvega, v tem boju samo pogine in se slednjič v novi obliki povrne v življenje. Boj duha z materijo, in ker sta si drug drugemu pogoj, večen. Človek, ta najvišja in najpopolnejša spojitev obeh, koncentrira v sebi, v svojem človeškem življenju to igro celega veseljstva. Sam iz sebe ustvarja, uničuje in zapušča novo življenje.

Tako se je tedaj človek uresničil v dveh telesnih oblikah in najboljša definicija za njih fundamentalno razliko je ta, da je mož duh, ki se je utelesil, ženska pa narava, katero je duh oživel.

In če se splošno sodi, da hrani ženska v sebi več lepote nego moški, je temu vzrok, da je mož od nekdanj že sam razsojal in go-voril v imenu človeštva, in nobeno čudo ni, da je priznal ženski več lepote, da jo je postavil na oltar kot poseobljeno lepoto samo.

Ker pravzaprav je vsa človeška lepota seksualna. Vprašajte žensko, in poreče vam, da je moški lepši od nje. Smisel spolnosti

je ljubezen, pot do ljubezni je poželenje, in poželenje vzbuja lepota. To je: da se nam ženska dopade, mora kazati svoj ženski značaj, in bolj kot ga kaže, bolj nam dopade, večje je poželenje in večja je ljubezen.

Isto misli ona o nas; več razkošja kot nam kdo obeta, višje segajo naše želje.

Skoro izključno o ženski lepoti bomo govorili v naslednjih vrsticah zato, ker nas moške ta lepota veliko bolj zanima in jo je tudi lažje definirati: bolj splošna je in zategadelj tudi bolj podvržena postavam, ki se dajo uveljaviti. Saj sami vemo, da se v sodbi o lepi ženski veliko lažje strinjamo, nego če bi imeli presoјati koga izmed nas. Sodimo torej!

Naj reče kdo, kar hoče, njena prva in največja čednost je in ostane lepota. Lepota oblik, lepota njenega telesa, kakršno zahtevamo od bitja, v katerem prevladuje narava, kjer je ta-le nje pravi značaj. In glavne poteze njene lepote so skozinskož spolne, so te, ki nas pustijo sklepati na dobro mater in rednico. Zategadelj traja tudi njena lepota le dotlej, dokler je v stanu izpolnjevati fundamentalne funkcije njenega življenja, dokler lahko rodi in hrani, to je povprečno do 45. leta; a že pri 35. letih se sme le malokatera ženska več pokazati v popolni nagoti. Pri moškem se ta doba po navadi zavleče veliko dalje.

Pas deli žensko lepoto v dve skupini: v ono, ki je nad njim, in ono, ki je pod njim. Večje važnosti je seveda zadnja, ker tu je središče materinstva, tu ženska spočne in rodi, tu hrani celih devet mesecev sad svojega telesa. Zatorej je pri njej medenica veliko širša nego pri moškem, tudi boki so veliko bolj okrogli. Brez polnih prsi bi pa komaj dojila dete z lastnim mlekom.

Da je v pasu veliko ožja od nas, ima tudi svoj pomen. Ne samo da bolje povdarja ono valovito linijo, ki se vije od prsi doli do bokov in nas opozarja na te bujne oblike, tudi popolneje se z njo združimo, lažje si jo osvojimo. Ni zastoj bolj okroglih in zalitih udov, manjše glave, nezatnega čela, manjših nog in rok, nižje postave in bogatejših las, iz katerih diše opojnost in veje slast roki, ki rije po njih.

To še davno ni vse: a kdo bi našteval'nebroj manjših in sekundarnih lepôt, kdo bi opeval njene lase, dolge, goste, mehke in kodraste, njih temno barvo, njih bleščeče se zlato, jamice na licu in drugje še, tanke komaj vidne plavkaste žilice na vratu in prsih; spominjati bi se moral njenih ustnic, žametastega in elastičnega

trebuha, boginji Veneri posvečenega grička, tako sramežljivo skritega oltarja ljubezni!

Ni še bogastva konec. Ločimo pri njej lahko dvojno lepoto, mladostno in materinsko. Ta vitka stvarca, v kateri se vsa lepota šele poraja, roža, ki še ni popolnoma razcvela, ljubezni posvečena! Zraven nje dozoreli sad, opojni kelih, največje razkošje! Kaj šele oni prehod, ki družji, žalibog le za kratek čas, oboje, ko imamo obe lepoti v enem telesu spojeni. Naravnost boginja pa je ženska, ki po posebni božji milosti ostane več let cilj našim najstrastnejšim željam, sladkost vseh sladkosti.

Različna barva las, oči in kože nam kaže zopet različna tipa; plavolasega in temnolasega. Kateremu bi sodil primat? Odločuje tu individualni okus in moda, ki je vedno drugačna. Mnogo se tu ne da povedati; plavih las je bila Venera, in plavih las skoro vedno Madona. A s tem ni še nič rečeno. Če značaj odgovarja vtisu zunanosti, bi bila prva boljša ljubica, druga pa boljša žena.

Ker plavolaska kaže, da ima več mehkode in dobrote; lepa je, če so njeni lasje zlatobleščeci, če so njene oči ali plave, ali vijoličaste, k večjemu temnozeleni, njene forme mehke in bujne.

Temnolaska pa mora biti vsa črna, imeti mora črne ne samo lase, ampak tudi obrvi, trepalnice in oči, istotako tudi rjavkasto kožo. Vroča je in strastna.

Med tema dvema je seveda še vse polno drugih kombinacij. Interesantni sta ti dve: ženska plavih las, ki ima temne oči, in ona temnih las, ki ima plave oči. Ta je manj simpatična, dočim prva kaže, da ima vse dobre strani obeh tipov.

(Konec.)

Šolstvo.

(Dalje.)

1) Pedagoški Letopis X. letnik, ki sta ga uredila H. Schreiner in dr. J. Tominšek, ima sledečo vsebino; I. Pedagoško slovo: 1) Zgodovina, Fr. Fink; 2) Dečja književnost srpska. Dr. Milan Šević. — II. Razprave: 1) O seksualni (spolni) vzgoji. H. Schreiner; 2) O glasbeni vzgoji z ozirom na učiteljsišča in srednje šole. H. Družović; 3) Narečje in knjižni jezik v šoli. Dr. Fr. Ilešič. — III. Teme in teze poročil pri društvenih in okraj. učit. skupščinah I. 1910. J. Dimnik; IV. Poročilo o IV. obč. zboru „Sl. Š. Matice“. Fr. Gabršček; V. Poročilo o delovanju „Slov. Š. Matice“. Dr. Ljud. Pivko; VI. Upravni odbor in imenik društvenikov „Sl. Š. Matice“. J. Dimnik; VII. Zaznamek dozdaj izdanih in založenih knjig „Sl. Š. Matice“; VIII. Naznanilo. — — Fr. Finkova razprava „Zgodovina“ je pač z ozirom na važnost tega predmeta pisana preprosto in tudi ne tako vsestransko in v resnici znanstveno, kakor bi morala biti. Pisec tega članka se je pač premalo obsežno poglobil v posamezne struje ali načine pouka, ki so ga zahtevali posamezni pedagogi. O kronologično-progresivnem pouku razprava ne omenja prav nič, akoravno je ta način pouka dandanes najuspešnejši. — Dobro bi storil pisatelj, da bi se malo ozrl tudi na zgodovinski del naših čitank, ker tu bi dobil prav hvaležno polje, da bi povedal, kako se ne smejo pisati zgodovinski berilni sestavki. Kako že pravi nekje Goethe: „Das Beste, was wir in der Geschichte haben, ist die Begeisterung“. —

Druga razprava „Dečja književnost srpska“, ki jo je obelodanil v hrvaščini dr. M. Šević, je pač dobro, temeljito delo, ki je vredno,

da jo prebere vsakdo, ki hoče dobiti vpogled ravno v to panogo hrvatske literature. Pisatelj nam podaja na 51. straneh v XII. poglavjih tako jasno sliko mladinske književnosti v srbskem narodu, da si je jasnejše želeli ne moremo. Tu imamo nanizano vso literaturo od njenega početka do najnovejšega pojavnja. Vidi se pisatelju, da se je temeljito poglobil v svoje delo in „Sl. Š. Matice“ stori prav dobro delo, ako poišče tudi v ostalih slovanskih narodih tako temeljite poznavatelje mladinske književnosti kakor je dr. M. Šević, da nam le-ti opišejo njih mlad. književnost. Ako se še prav spominjamo, je dobro razpravo o slov. mlad. književnosti objavil tov. J. Brinar. Iz teh razprav bi se potem lahko napravil posnetek, kak vpliv je imel razvoj mlad. književnosti enega naroda na razvoj mlad. književnosti drugzega naroda. — „O seksualni vzgoji“ moramo reči, da nam je podal njen pisatelj H. Schreiner jako enostransko razpravo, kajti leta se opira edino le na sicer priznanega pisatelja katoliške seksualne morale in prepričani smo, da bi razprava dobila dokaj drugačno lice, ko bi se hotel pisatelj ozirati tudi na modernejše pisce in na njih nazore. — Nikakor ne moremo odobravati, da se je sprejela ta razprava kakor tudi razprava dr. Fr. Ilešiča „Narečje in knjižni jezik v šoli“ v „Ped. Letopis“, kajti le-ti dve razpravi smo čuli že na dotičnih sestankih, in ti dve razpravi bi pač lahko objavil naš „Popotnik“. V „Ped. Letopis“ naj pridejo le „deviške“ razprave. — Pisatelj L. Družović je dokazal v svoji temeljiti razpravi „O glasbeni vzgoji“, da se peča s svojo stroko vsestranski in da vé razdeliti to snov tako pregledno, da se poglobi v njo tudi nestrokovnjak.

Dr. Fr. Ilešičeva razprava „Narečje in knjižni jezik v šoli“ je vsestransko obdelana in utemeljena in kdor se je imel priliko bolj poglobiti v to snov in kdor je imel priliko poučevati otroke vseh „vetrov“, pač vé, kako težavno je ravno za učitelja, ko pride v kak nov kraj, ker ne more takoj umeti narečja svojih učencev. Mnjenja smo pa vsekakor, da se nam ni treba tako puliti za narečje, kakor se n. pr. zavzemajo Otto in njegovi pripadniki. Kajti nemška narečja so naravnost „grozna“ — a naša le malo različnejša od knjižnega jezika. Prepričani smo, da ni daleč čas pri nas Slovencih — ker vendar tako radi čitamo — da ne bo imelo narečje tudi v ljudski šoli nikake pravice več, ako se bo hotelo in pričelo pisati po naših časopisih, da starši govorite s svojimi otroki že v njih mladosti knjižni jezik, da bodo naši otročki pili in jedli in ne „pupcali“ in „papcali“.

(Konec sledi.)

— — n — — a.

Kulturni.

Svobodni ljudski oder.

Na Dunaju se je pred par leti ustanovilo gledališko društvo pod imenom „Freie Volksbühne“, ki šteje danes že nad 15.000 članov. Vsak član dobi enkrat v mesecu svojo predstavo. Člani so izvečine delavci, socialni demokratje. Za 1 K ali K 1.50 (I. in II. razred) na mesec dobiva torej član po eno gledališko predstavo, program s kratkim popisom igre in pa mesečnik „Der Strom“. Ta revija prinaša razprave o umetnosti, seveda se peča največ z gledališko umetnostjo. goji pa tudi leposlovje.

Doslej je moralo društveno vodstvo najemati za predstave ob nedeljah popoldne gledališča in jih seveda drago plačevati, razun tega pa še skrbeti za razne dekoracije, oziroma jih nakupovati. Društvo uprizarja mnogo takih predstav, katerih po navadi druga gledališča ne

uprizarjajo, ali pa le poredkoma, ker je meščansko gledališče proračunjeno bolj na momentani efekt. V meščanskih gledališčih velemest je več špekulativnega kot pa vzgojevalnega namena. Kšeft.

Nasprotno pa je svobodni ljudski oder zgolj zato ustanovljen, da se gledališka umetnost res kot taka med ljudstvom povzdigne do one veljave, ki jo zasluži, da se gledališka umetnost popularizira in osobito delavstvo privadi in upelje v krasote stvarjajoče in upodabljaajoče umetnosti. V peterih gledališčih ima dunajsko delavstvo vsako nedeljo priložnost prisostvovati krasnim gledališkim predstavam, katere so vrsteč se enkrat veseloigra, žaloigra, časih kakšna opereta in letošnja sezono je bila uprizarjena tudi ena opera. Razuntega prireja društvo tudi koncerte.

Letos pa društvo zida svoje lastno gledališče v VIII. okraju, in jeseni bodo že imeli člani v lastnem gledališču svoje predstave. To gledališče bo našim potrebam in željam primerno sezidano. Lastne igralce bomo angažirali, lastni repertoar imeli. Sedaj bo mogoče tudi klasike predstavljati; marsikakšna drama se je morala doslej izpustiti, ker se na teh glediščih, ki so na razpolago, ni mogla predstavljati vsled tehniških pomankljivosti. Na primer Goethejev „Faust“ se ni mogel igrati, Shakespeara smo pogrešali. Najboljše igralce bomo poiskali, pravi zadnja številka revije „Der Strom“. To novo gledališče, recte pravo ljudsko gledališče, bo imelo za 1.400 oseb prostora.

I. S.

Socialno politični.

Koncem minolega leta je delavsko statistični urad v trgovinskem ministerstvu izdal dvoje zanimljivih publikacij: o stavkah in izprtijah, ter o otroškem delu v Avstriji l. 1908. Obe publikaciji zaslužita vso pozornost, zlasti onih,

ki jim je mar socialna politika. Ako sedaj le na kratko poročamo o njih, nočemo reči, da smo jih odpravili že za vedno.

Knjiga o stavkah in izprtijah je sestavljena pregledno. V boljše pojasnilo so ji pridejane tabele, ki nazorno predstavljajo ves stavkovni in izporni pokret.

Knjiga razlikuje posamezne in skupinske stavke: bodisi, da so bile pri posameznem podjetju ali pri več podjetjih; popolne in nepopolne stavke: bodisi, da so vsi delavci podjetja stavkali, ali pa le del; napadalne in obrambne stavke: bodisi, da so delavci zahtevali izboljšanje delovnih pogojev, ali pa hoteli preprečiti poslabšanje svojega položaja.

L. 1910. je bilo v Avstriji — za druge kraje knjiga ne govori — 657 stavk, 55.474 stavkujočih, v 2.888 obratih. Število stavk je višje, nego je bilo leta 1909. Zamujenih je bilo vsled stavk 1.129.460 delavnikov.

Največ stavk je bilo na Češkem in Nižjem Avstrijskem (38,2% in 24,4%). Na Štajerskem 4,1%, Kranjskem 0,8%, Koroškem 1,5%, Primorskem 3%.

Največ konfliktov je bilo v stavbeni stroki, potem tekstilni, lesni industriji itd. Največ delavcev je stavkalo iz stavbene stroke (9.564), iz rudarske (9.504), iz tekstilne (7.500) itd.

Največ delavnikov so izgubili vsled štrajkov delavci v industriji s kamnom (nad 1.000), rudarstvu, strojarstvu, predilništvu itd.

Izmed 657 stavk je bilo 509 posameznih in 148 skupinskih.

Stavke zadevajo navadno le veleobrat, mešane v obeh vrstah obratov so jako redke, in sicer pri papirni in lesni industriji. Večina stavk je v veleobratu. Popolnih stavk je bilo 156 ali 23,7% vseh stavk; $\frac{1}{10}$ vseh stavk so obsegale nad 80% delavstva.

508 stavk je bilo napadalnih, 81 pa obrambnih; glede 68 konfliktov se ne da izreči sodba v tem oziru.

Stavkalo je 84% moških in 15% ženskih. Največ teh je bilo v papirni industriji (53,4%), v tekstilni (47,2%), najmanj v krčmarski obrti in rudarstvu. V prometu so stavkali le moški.

Mladostnih delavcev je stavkalo 3%; ostali so bili odrasli.

V podjetjih, kjer so bili štrajki, sta bili $\frac{2}{3}$ izučenih delavcev, $\frac{1}{3}$ neizučenih in 3% vajencev. Izmed izučenih jih je stavkalo 58%, neizučenih 42% in vajencev 8%.

Stavke so izbruhnile večinoma v času od marca do avgusta: $\frac{2}{3}$ štrajkov je bilo v tem času. Strokovno gibanje narašča v prvi polovici leta in pada od avgusta dalje. Najvišje število dosežejo stavke v maju. Število stavkujočih je najvišje v juniju, pojenja v juliju in avgustu, in naraste v septembru; potem se zmanjša, vendar je pa število ob koncu leta še vedno večje, nego je bilo ob začetku.

Stavke so trajale: $\frac{1}{3}$ stavk 5 dni, $\frac{2}{3}$ stavk 10 dni, $\frac{7}{10}$ stavk 15 dni. Najdaljši štrajk je trajal 480 dni, dva druga štrajka 328 in 307 dni. Zdi se, da večji štrajki tudi dalj časa trajajo. Povprečna doba stavke je bila 20,1 dni; posamezne stavke 16,3, skupinske pa 33,4 dni. V rudarstvu, stavbinstvu, trgovini in prometu je nad polovico štrajkov trajalo 5 dni.

Vzroki stavk so bili razni. Ne smejo se pa zamenjavati z zahtevami, ki jih stavijo stavkovci. Knjiga raziskuje le, kaj je dalo povod za stavko. Tu je več momentov: pri 657 stavkah je navedeno 803 povodov. V 416 slučajih so bili delavci nezadovoljni z mezdo, v 114 slučajih z delovno dobo. Odpust delavcev ali zapnikov je povzročil 83 stavk, nezadovoljnost z delavskim redom 31. Zaradi nasprotovanja pri sklepanju pogodb je bilo 30 stavk. Nepriljubljenost delavcev je bila v 24 slučajih, redukcija mezde v 23 slučajih, nepriljubljenost predstojnikov pa v 19 slučajih vzrok stavke.

V zvezi s povodom stavke je tudi razlikovanje med napadalnimi

in obrambnimi stavkami. Onih je bilo 77·3%, teh pa 10·4%.

Zahteve stavkovcev so bile pre-različne. Tabele v knjigi razlikujejo štiri skupine zahtev: glede mezde, delovne dobe, organizacije in drugih predmetov. Zahtevalo pa se je: da se mezda ohrani na stari višini ali da se poviša; da se delovna doba skrajša, da se prizna zastopstvo delavstva in organizacija; da se uredijo sporne točke pri delavskih redih, zdravstvene razmere, zavarovanje itd.

Največkrat se je zahtevalo povišanje mezde — in zlasti pri rudarjih. Skrajšanje delovne dobe se navadno zahteva hkratu z zvišanjem mezde ali z drugimi zadevami. Vseh zahtev je bilo leta 1910 stavljeno pri stavkah 2.003.

Uspehi stavk se lahko presojajo po tem, kaj se je pozitivno doseglo, ali pa če se primerjajo z zahtevami. Oboje je težavno. Knjiga se bavi zlasti z uspehi glede povišanja mezde in skrajšanja delovne dobe.

Zvišanje mezde je doseglo v 335 stavkah 33.109 stavkujočih.

Skrajšanje delovne dobe je doseglo v 87 stavkah 8.048 stavkujočih.

Popolen uspeh je imelo 114 stavk s 5.523 stavkujočih, delni uspeh 339 stavk z 38.030 stavkujočih; brezuspešnih je bilo 204 stavk z 11.921 stavkujočih.

Brezuspešnih stavk je bilo relativno največ pri rudarstvu, najmanj v trgovini.

Stavke, ki zasežejo več podjetij, imajo navadno boljši uspeh, nego one, ki se tičejo le enega podjetja. Vendar pa je popolni uspeh pri stavkah v več podjetjih hkratu jako redek. Pri posameznih stavkah je večje število brezuspešnih nego pri skupinskih. Sploh je tako: čim več oseb se udeleži stavke, tem gotovejša je ali popolna zmaga ali pa popolni poraz; čim večje je pa število stavkujočih, tem preje se najde srednja pot, na kateri se potem zahteve obeh strank srečajo.

Stavke v malih obratih lažje dosežejo uspeh, nego v veleobratu. Ako je stavka popolna, je tudi uspeh ugodnejši. Ako stavka traja le malo časa, je ali popolen uspeh ali pa popolen neuspeh posledica. Dolgotrajni štrajki se navadno končajo z delnim uspehom. Stavke neizkušenih delavcev so manj uspešne nego one izkušenih.

Obrambne stavke so imele za delavce boljše uspehe, nego napadalne. Stavke brez intervencije delavskih organizacij so bile navadno neuspešnejše nego z intervencijo.

Delavske organizacije so posredovale pri 386 stavkah, pri 157 pa državne in druge oblasti.

Shodov ob stavkah je bilo 925; 1 shod je bil prepovedan.

Obsojenih, da so kršili pogodbo, je bilo 450 stavkujočih. Sicer je bilo obsojenih še 280 in sicer 106 policijsko in 174 sodnijsko. Aretiranih je bilo 203 delavcev. Izmed 55.454 stavkujočih jih je začelo zopet delati 50.621 v istih obratih, 1843 je bilo odpuščenih, 3010 pa ni maralo več nazaj na delo.

Stavkujoči so zamudili 1.129.460 delavnikov, kar bi odgovarjalo mezdi 3.663.000 K. Pri štrajkih s polnim uspehom je izguba na mezdah znašala 142.000 K, pri onih z delnim uspehom 2.813.000 K, pri brezuspešnih štrajkih pa 501.000 K.

Približno 150 stavk je neposredno dalo povod, da so se potem sklenile kolektivne pogodbe.

Tekom leta 1910. je bilo 19 izprtij. V 246 obratih je bilo izprto 19.292 delavcev. Po končani izprtiji so začeli zopet delati vsi delavci razven 161 odpuščenih in 121, ki se niso več vrnili na delo. Namesto odpuščenih je bilo sprejetih 102 novih delavcev.

Največ izprtij je bilo na Nižjem Avstrijskem, na Štajerskem je bila ena, na Kranjskem, Koroškem in Primorskem ni bilo nobene. V tekstilni industriji so bile 4 izprtije, v drugih strokah jih je bilo manj. Največja je bila na Češkem v grafični obrti. Izprti delavci so izgubili

208.730 delavnikov. Izprtije so se dogajale večinoma v veleobratu (14); v malem obratu sta bili le dve.

Izprtije so trajale različno, tri tudi nad 90 dni; ona grafičnih delavcev na Češkem je trajala 178 dni.

Vzroki izprtij so bili: diference zaradi mezde in delavnega časa, stavke, samolastno skrajšanje delavne dobe, organizacijska vprašanja itd.

Devet izprtij je končalo ugodno za delavce, po dveh izprtijah pa so bile sklenjene kolektivne delavske pogodbe.

Knjiga na to popisuje delavske spore tekom leta 1910, ki so se primerili v posameznih važnejših obratnih skupinah. Omenja dogodke v rudarstvu, v industriji s kamnom, prstjo, glino in steklom, v kovinarstvu, v izdelovanju strojev, aparatov, inštrumentov in transportnih sredstev, v lesni in rezbarski industriji, v tekstilni industriji, konfekciji, v industriji z živili in v stavbeni obrti.

V dodatku je načrtan gospodarski položaj leta 1910 v Avstriji s posebnim ozirom na posamezne panoge industrije. Po poročilu obrtnih nadzornikov o poslovanju leta 1910 je opisan gospodarski položaj delavstva, tudi s posebnim ozirom na posamezne stroke. To čtivo je jako interesantno.

Nič manj zanimivo in poučno ni, kar nam knjiiga pripoveduje o organizacijah delodajalcev in delojemalcev v letu 1910. V prvo skupino spadajo: Bund Österreichischer Industrieller (ima na Štajerskem 146 članov, na Koroškem 62, na Kranjskem 29, na Tržaškem 57, na Goriškem 32). Industrieller Klub, potem Zentralverband der Industriellen Österreichs, Hauptstelle industrieller Arbeitgeber und Organisationen ter Österreichischer Arbeitgeber-Hauptverband.

Kot delavske organizacije navaja knjiga mednarodna strokovna društva v Avstriji, strokovna društva, ki so priključena češko-slovanski

strokovni komisiji, krščanska strokovna društva, nemško nacionalno delavsko gibanje v Avstriji.

Knjigi so končno še dodani podatki, ki se tičejo posameznih važnejših slučajev stavk in izprtij, in ki pojasnjujejo zahteve in rezultate stavk. —

Druga publikacija nam podaja poizvedbe, ki jih odredila in dobila vlada o otroškem delu v Avstriji l. 1908. V lanskem letniku N. Z. (str. 57.) smo na kratko poročali o prvem delu te publikacije, ki je obsegal statistične podatke; današnja publikacija nam pa s tekstom obrazloži tiste statistične tabele. Knjiga nam pove, na kakšni podlagi so se vse poizvedbe vršile, priložene so vprašalne pole, ponatisnen je predlog posl. Ofterja in tov., ki se tiče ureditve otroškega dela s postavo, dodani so pa tudi že obstoječi predpisi tikajoči se otroškega dela.

Namen tega dela je, da se zadobi primerna podlaga, da bi se mogel zakonito urediti problem otroškega dela in tako izvršiti ena najnujnejših socialno-političnih nalog sedanje dobe.

Inicijativo je seveda dalo privatno prizadevanje. Najpreje so se za problem interesirali učitelji. Javna oblast se je do začetka tega stoletja zanj kaj malo brigala. L. 1906 je delovno statistični urad v trgovinskem ministerstvu dobil nalogo, naj izvrši potrebne poizvedbe. Te poizvedbe so bile zasnovane tako, da bi se dotikale vseh panog otroškega dela. Akcija se je opirala na sodelovanje učiteljstva na ljudskih in meščanskih šolah. Poizvedbe so se tikale šolskega leta 1907/8 in prejšnjih velikih počitnic. Otroško delo so določili tako: izvrševal ga je vsak otrok, ki je v šolskem letu 1907/8 ali ob prejšnjih velikih počitnicah opravljal kakršnokoli delo n. pr. v poljedelstvu ali v gospodarstvu, pri lovu, ribištvu, rudarstvu, v domači industriji ali v delu na domu, v tovarniških obratih, pri rokodelcih, v gostilničarski in krčmarški obrti, v trgovskem ali transport-

nem podjetju, pri gledaliških podjetjih ali drugih javnih produkcijah, v gospodarstvu in gospodinjstvu (t. j. hišna opravila, pestovanje i. p.) ali kot sel, raznašalec, nabiralec, krošnjar, postavljaivec kegljev itd. Pri tem pa je bilo vseeno, če je bilo delo otrokom posebej plačano v katerikoli obliki ali ne. Vprašalne pole so lahko izpuštile le one deco, ki sploh ne izvršuje nobenega posla ali pa ga le izjemoma.

(Dalje prih.)

„Die gewerbliche Quecksilbervergiftung“. — Dargestellt auf Grund von Untersuchungen in Oesterreich. Von dr. L. Teleky. Berlin 1912. Schriften des Institutes für Gewerbehygiene zu Frankfurt a. Main. — Dr. Teleky hoče v ti knjigi prikazati nevarnosti zastrupljenja v podjetjih, kjer se prideluje živo srebro in v katerih se uporablja živo srebro. Obenem naj bo knjiga zgodovina „obrnega zastrupljanja z živim srebrom“. Prvi oddelek knjige (100 strani) razpravlja o Idriji in njenem rudniku, o idrijskih rudarjih kot žrtvah dela s strupom — z živim srebrom. Drugi oddelek se peča s klobučarstvom, z izdelovanjem ogledal, s pridobivanjem srebra in zlata itd. — Za Slovence je zaumljiv prvi oddelek, ki se tiče naših krajev. Pisan je mojstrsko.

— st —

Došle knjige.

Erhebung über die Kinderarbeit in Österreich im J. 1908, II. Teil. Textliche Darstellung. I. Heft. Wien, 1911. Alfred Hölder.

Ivan Cankar, Lepa Vida. Zal. L. Schwentner, Ljubljana, 1912.

Engelbert Gangl, Belirojaki. Spisal — — . Učiteljska

tiskarna v Ljubljani 1911. Vež. 3 K, broš. 2 K 50; poštnina 20 v.

F. T. Marinetti, Distruzione, poema futurista col Processo e l'Assoluzione di „Mafarka il futurista“. Milano 1911.

F. T. Marinetti, La battaglia di Tripoli. (26. ottobre 1911) vissuta e cantata da — — . 38.º migliaio. Edizioni Futuriste di „Poesia“. Milano — 1912.

F. T. Marinetti, Uccidiamo il chiaro diluna!.

Knjige „Matica Slovenske“:

Dinko Šimunović: Tudi jinac. Pripovijest. U Zagrebu 1911. Hrvatske knjižnice V. zv.

Dr. Iv. Lah, Brambovci. Zgodovinski roman. II. del. Knezove knjižnice XVIII. zv. V Ljubljani 1911.

Fr. Ks. Meško, Črna smrt. — Milan Pugelj, Gregor. Zabavne knjižnice XXIII. zv. V Ljubljani 1911.

Slovanski spomini in jubileji. I. zv. Uredil dr. Fr. Ilešič. V Ljubljani 1911.

Dr. Janez Mencinger, Izbrani spisi. Povesti in novele. I. zv. Uredil dr. Jos. Tominšek. V Ljubljani 1911.

Slovenske narodne pesmi. 14. snopič. Uredil dr. K. Štrelkelj. V Ljubljani 1911.

Zbornik. VIII. zv. Uredil dr. Fr. Ilešič. V Ljubljani 1911.

Letopis Maticе Slovenske za i. 1911. V Ljubljani 1911.

Slike iz revolucije. Ruski spisal M. Arcibašev. Poslovenil Anton Melik. Ljubljana, 1912. Založil Stefan Klavs, Ljubljana. Cena broš. K 1'60; s pošto 20 v več.

J. S. MACHAR:

NIHILISTIČNI SONET.

Jaz vem, da nič ne vem. Čast mu, kdor to dejal,
s tem stavkom samim je zajel modrost, življenje...
Ni temelja, ki tu na njem bi trdno stal
in gledal mirno na to časov valovanje!

Resnic, načel, nazorov — trdnih kakor skal
granit — kaj bilo je! Vse to le mel peščen je.
Človeštvo pa se skozenj vleče dalj in dalj —
gradi si novo skalo njega hrepenenje.

Potapljajo se v pesek, pešajo nogé,
okope nove le nasipljejo roké,
zatišja mirnega si truden ves želíš...

Prijatliji, Vam to čašo! Mi, ki vse tajimo
in temu koprnenju bridko se smejimo,
resnici smo največji morda še najbliž!

„Podzimní sonety“.

